

долі споживання газу і нафтопродуктів на електростанціях та пріоритетному розвитку вугільної і атомної енергетики. Важливу роль надано розвитку гідроенергетики, використанню альтернативних джерел енергії і шахтного метану, який до цього часу марнотратно викидається в атмосферу. Невід'ємною частиною нової концепції є впровадження енергозберігаючих і резервнозберігаючих технологій.

Таким чином, трансформації галузевої структури національної економіки повинні адаптуватися до нових умов соціально-економічного розвитку. Сутність структурних перетворень складається в якісному відновленні економічної системи і впровадженні інноваційних технологій. В результаті цих змін економічною базою повинні стати наукомісткі галузі промисловості, а основним ресурсом – людський капітал та інформація. Цей процес потребує системності, комплексності, розуміння необхідності гармонізації інтересів та співпраці на партнерських засадах державних і бізнесових інституцій; наукових та освітніх організацій; недержавних установ. Структурну політику слід розглядати як підсистему економічної, що пов'язана і активно взаємодіє з іншими її підсистемами – інвестиційною, науково-технічною, інноваційною, промисловою, аграрною, валютно-фінансовою, зовнішньоекономічною. Структурна політика держави набуває тим більшого значення, чим сильніше недосконалість ринку блокує структурні зрушення і чим більше виявляється залежність національного виробництва від коливань світової кон'юнктури.

1.3. Історичний досвід регіональної політики в зарубіжних країнах і в умовах планової економічної системи

Регіональна структурна політика, як елемент державного регулювання починає активно застосовуватися з 20-х років минулого століття, коли в результаті спаду промислового виробництва серйозно постраждали старі промислові райони Європи. З 50-60-х років регіональна політика оформляється де-юре в найбільш розвинених державах. З початком процесу європейської інтеграції з кінця 70-х років у Західній Європі вибудовується загальноєвропейський (наднаціональний) підхід до регіональної політики²⁴. У міру

²⁴ Ларина Н.И. Задачи и методы региональной политики субъектов Федерации и в странах рыночной экономики // Регион. № 4. – 199 – С.17.

розширення і залучення до Євразії нових держав все більш очевидними ставали диспропорції між країнами – учасниками і регіонами.

Перші спроби регіональної політики у рамках Європейського співтовариства мали строго національний характер і були спрямовані на формування великомасштабних інфраструктурних проектів типу транспортних мереж та комунальних служб. Тобто, говорити про повноцінну регіональну політику всієї співдружності на початковому етапі її формування не можна.

Надалі з'являється комплексне розуміння регіональних проблем у світлі досягнення сталого економічного зростання та зайнятості у слабких регіонах. Тому інфраструктурна політика була доповнена інноваційним підходом, інвестиціями у професійну підготовку людей, розвиток маркетингу.

У регіональній політиці європейських країн цього періоду мали місце чотири основні напрямки: освоєння нових районів, підйом слаборозвинених районів, підтримка депресивних старих районів і регулювання розвитку великих міст та агломерацій²⁵. До нових районів відносилися переважно північні території з виявленими там багатими природними ресурсами (наприклад, родовищами нафти у Північному морі). Характерною була широка участь держави не лише у розвитку інфраструктури, але і в прямому видобутку та використанні цих ресурсів, де частка державного сектора виявилася в 2-3 рази вищою, ніж у середньому по співтоваристві.

До слаборозвинених районів (переважно сільськогосподарського напрямку) застосовувалися такі заходи державної підтримки, як інтенсифікація сільського господарства, будівництво шляхів, підготовка кадрів, стимулювання зростання сфери послуг.

Підтримка старих індустриальних районів з такими ключовими галузями як вугільна промисловість, металургія, машинобудування, що раніше відігравали істотну роль в економіці європейських країн, проявлялася в їх реструктуризації (розвитку нових галузей), будівництві інфраструктури, активізації у застосуванні внутрішніх ресурсів, залученні транснаціональних корпорацій (філій) та заохоченні їх до випуску масової продукції. Утім, така політика виявлялася далеко не завжди вдалою, оскільки корпоративна система

²⁵ Артоболевский С.С. Становление региональной политики в России // Российские реформы. Социальные аспекты. М., 1998, с. 274-278

управління мало пов'язувала філії з місцевим середовищем, а в разі кризи вони закривалися першими.

Регуляторна політика щодо великих міст і агломерацій полягала у стимулюванні скорочення виробництва на місцях та винесенні виробничих потужностей за межі міст, часто в депресивні райони. Найбільш характерною ця політика була для Великобританії і Франції, які проводили її до середини 70-х років. У цих країнах спостерігалася висока концентрація промисловості і населення в небагатьох районах та відносно вищий рівень життя. Наслідки виявилися суперечливими і призвели до часткового скорочення податкової бази місцевої влади. Самі ж фірми переміщувалися не в депресивні райони, як передбачалося заходами державної політики, а з природних причин (дорожнеча життя, землі) осідали в передмістях. На сучасному етапі проблема вкрай нерівномірного розміщення виробничих потужностей продовжує залишатися актуальною в усьому світі. Відомо, що 43% обсягу виробництва Євросоюзу припадають лише на 14% його території, зосереджуючись у географічному п'ятикутнику (Лондон, Гамбург, Мюнхен, Мілан та Париж), де виробляється продукція з високою доданою вартістю та проживає близько третини населення цієї території. Найбагатша країна-учасниця за рівнем середньодушового доходу – Люксембург, сьогодні у сім разів перевершує за своїми статками найбіднішу країну Румунію. На регіональному рівні відмінності ще значніші. Цікаво, що ці показники не на багато відрізняються від аналогічних показників в Індії та Китаї. У цих країнах регіон з найвищим середньодушовим ВВП²⁶ у сім разів випереджає найменш розвинений регіон. У Китаї більше 60% ВВП виробляється тільки на 4% його території²⁷.

Загалом, відмінною рисою європейської регіональної політики став її поділ за інтенсивністю та вибірковістю. Вона могла проводитися стосовно лише існуючих галузей господарства, або галузей, що впроваджують нову техніку або створюють робочі місця, щодо великих чи дрібних фірм і т.п.

Практика показала, що здійснювана у США²⁸ в післявоєнний період, а в Західній Європі у 60-70-х роках регіональна політика не припускала істотної нерівності, але так і не змогла знівелювати

²⁶ ВВП – *аббревіатура* – валовий внутрішній продукт.

²⁷ Гуле Р. Европейская региональная политика: источник вдохновения для стран, которые не входят в ЕС? Применение принципов и обмен опытом. Брюссель, 2009, с. 4.

²⁸ США – *аббревіатура* – Сполучені Штати Америки.

соціально-економічні відмінності регіонів. З 1949 по 1979 роки рівень регіональних відмінностей в Америці знизився на 22%, а в 1959-1979 рр. на 6%. Середні витрати на реалізацію такої політики в США і Європі не перевищували 0,04-0,08% величини ВВП²⁹ і тільки у Великобританії досягли рівня 0,5%. Цікаво, що в плановій економіці сукупні витрати на здійснення аналогічної програми (плюс дотації відсталим регіонам) у 70-80-ті роки обійшлися країні приблизно в 6% ВВП, тобто у відносних обсягах були у 10-20 разів вищими, ніж на Заході³⁰. І здійснювалася ця політика у західних країнах як державою, так і приватним бізнесом, тоді як в командно-адміністративній вона проводилася виключно за рахунок держави.

У 70-80-х роках у західних країнах намітилися кардинальні зрушення в регіональній політиці, що зачепили її завдання, масштаби, спрямованість та сферу застосування. По-перше, скоротилися обсяги асигнувань, зумовлені зменшенням розмірів територій, що отримували допомогу.

По-друге, якщо раніше держава орієнтувалася на великі підприємства, великомасштабні організаційні проекти, створення інфраструктури, то тепер своє основне завдання вона бачила у підтримці та розвитку ринкових механізмів і місцевого самоврядування. Зокрема, всіляко заохочувався дрібний, середній і територіальний бізнес, сфера послуг, чимало функцій управління передавалося місцевій владі, спостерігалася нова політика організації території на мікрорівні. Всіляко стимулювалося технологічне оновлення на рівні освіти, техноцентрів і наукових парків, що в свою чергу сприяло взаємодії регіональної та технологічної політики.

По-третє, у 80-ті роки регіональна політика робила наголос на організацію ефективної просторової моделі з опорою на ринкові механізми. Вона переслідувала економічні, а не соціальні цілі (як це було раніше), що сприяло зростання нерівності. Все це стало результатом економічної кризи 70-х років, коли різко скоротилося централізоване фінансування, що показало неможливість подальшого проведення традиційної регіональної політики.

З іншого боку, величезне зростання інформаційних потоків, властиве сучасному суспільству, призвело до перевантаження центральних органів управління та розуміння необхідності перенесення все більшої відповідальності на місцеві органи влади.

²⁹ ВВП – *аббревіатура* – валовий національний продукт.

³⁰ Дмитрієва О.Г. Региональная экономическая диагностика. Спб., 1992. с. 78-80.

Таким чином, насправді відбувся перехід до такої регіональної політики, яка активізувала використання внутрішніх (ендогенних) ресурсів зростання в регіоні³¹.

Якісне оновлення регіональної політики полягало у тому, що замість звичайного залучення фінансових і матеріальних ресурсів у слабкі регіони, опору було зроблено на використання передових технологій, інформатизацію, розширення сфери послуг і міжгалузевих зв'язків.

З 90-х років при розробці регіональної політики обов'язково бралася до уваги розробка сучасних технологій, які дають комерційні переваги європейським компаніям перед їх конкурентами і ведуть до зростання кількості робочих місць та сприяють збереженню довкілля. У разі нанесення екологічного збитку будь-яка бізнес-структура чи інший економічний суб'єкт несуть персональну матеріальну відповідальність на законодавчому рівні. Завдяки інвестуванню в екологічно стійкі технології та використанню поновлюваних й альтернативних джерел енергії (вітер, сонце, біомаса) забезпечується захист природних ресурсів.

Щоб стимулювати внутрішні ресурси на розвиток регіону необхідний комплексний підхід із застосуванням заходів прямого державного впливу, стимулювання сфери послуг, підтримки малого та середнього бізнесу³². Державний сектор є основою для безпосереднього державного регулювання з допомогою організації державних інвестиційних компаній. Для цього потрібне ухвалення нових державних проектів на конкурсній основі, які доцільно згрупувати як за сферами вкладення капіталу, так і за термінами окупності. Вони здатні стимулювати вплив громадського сектору на регіональний розвиток і залучення інвесторів у слаборозвинені регіони з урахуванням ступеня ризику інвестування. Пріоритет віддається спільним з іноземним капіталом підприємствам, упровадженню нових технологій, появі нових товарів, оновленню і

³¹ Новосельский Н.И. Разработка стратегии развития традиционного индустриального региона. Екатеринбург, 1995.

³² Беляков Д.Е. Развитие социально-экономического потенциала регионов в условиях рыночной экономики: диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / Д.Е.Беляков; Министерство экономического развития и торговли Российской Федерации. - М., 2001. - 166с. - с. 102-103. - Режим доступа:https://e.mail.ru/attachesviewer/?id=13669063980000001010&_av=13669063980000001010%3B0%3B2&x

зростанню виробництва. Пріоритетний розвиток окремих галузей може бути інструментом не тільки структурно-державної, а й регіональної політики, особливо стосовно сфери послуг, яка в силу своєї низької рухливості тяжіє до певної території.

Підтримка малого і середнього бізнесу залишається одним із пріоритетних напрямків національної та регіональної економічної політики. Являючись за своєю природою мобільними і гнучкими, малі фірми здатні на швидке оновлення номенклатури товарів, добре враховують динаміку попиту споживачів, легше пристосовані до випуску нестандартних виробів, а, отже, швидше сприймають специфіку регіонів. Оскільки вхід до ринку для малих підприємств безболісний, то за короткий проміжок часу вони здатні створити чимало робочих місць і сприяють розвитку конкуренції, що також позитивно позначається на мікрокліматі регіону. Разом із тим це найбільш мінливий сектор економіки, де на ранньому етапі банкрутує і ліквідується більшість дрібних підприємств. За даними Світового банку, з новоутворених дрібних фірм через рік залишається близько половини, через три роки – 7-8%, через п'ять років тільки 3%. Тому державна фінансова підтримка малого бізнесу надзвичайно важлива.

На даний момент європейська регіональна політика ведеться за трьома основними напрямками. По-перше, не втрачає своєї актуальності економічне вирівнювання, націлене на підтягування проблемних регіонів країн, що недавно приєдналися до Євросоюзу, до рівня розвинених країн.

По-друге, реалізуються заходи спрямовані на підвищення регіональної конкурентоспроможності та зайнятості. Регіональна середовище виступає як сукупність конкурентних переваг, що впливають на ефективність діяльності підприємств регіону. Глобалізація світової економіки переміщує міждержавну конкуренцію на регіональний рівень, роблячи все більш доступними фактори виробництва, інформаційні та фінансові потоки.

По-третє, здійснюється сприяння співпраці між регіонами та країнами з метою згладжування значення економічних національних кордонів. Регіональна політика вже не розглядається лише як механізм допомоги регіонам у досягненні середніх показників по Євросоюзу, хоча дане положення не знімається з порядку денного. У 2005 році було зроблено новий крок щодо сприяння інноваціям разом із збереженням пріоритетів економічного зростання та зайнятості, що вивело регіональну політику в центр зусиль, спрямованих на

підвищення конкурентоспроможності Євросоюзу. У зв'язку з цим, найважливіша можливість ефективного розвитку пов'язана з посиленням регіональних конкурентних позицій за рахунок налагодження міжрегіональних економічних зв'язків.

Цього можна домогтися за допомогою маневрування ресурсами, запасами, тарифами, розвитку транспортної мережі міжрегіонального значення, формування міжрегіональних систем сучасного зв'язку і телекомунікації для підтримки сучасного стану інформаційного середовища, розвитку міжрегіональних маркетингових центрів як основної ланки оптової торгівлі для великих економічних регіонів³³.

Отже, метою регіональної політики в країнах ринкової економіки є збалансованість, тобто зведення до мінімуму нерівності, яка створює ґрунт для виникнення соціальних конфліктів, заважає соціально-економічному розвитку країни загалом чи перешкоджає зближенню у розвитку її частин, або групам країн (наприклад, країнам-членам Європейського Союзу)³⁴. Загалом, такий підхід можна зустріти і в англійському економічному словнику: «Регіональна політика – політика, націлена на усунення значних невідповідностей показників безробіття або доходу на душу населення в різних регіонах»³⁵.

Досвід регіональної економічної політики показує, що вона завжди залежала від ролі держави у житті суспільства. Опора на приватну власність і ринкові принципи господарювання зовсім не виключає різних форм участі держави, обов'язковим показником якої виступає вирішення не тільки суто економічних, а й соціальних завдань. Якщо в ході ХХ-го століття така політика була в основному перерозподільною, коли ресурси суспільства перенаправлялись або з інвестиційною метою, або в інтересах компенсації існуючої нерівності, то до кінця століття намітилася тенденція скорочення державного інтервенціонізму в економіку, а значить і його можливостей у перерозподілі доходів.

Ідеологічне обґрунтування подібних змін потрібно шукати в концепціях глобалізму, неоконсерватизму і лібералізму. Традиційна регіональна політика, що йшла згори і проводилася на макрорівні, поступово втрачає своє значення і зміщується у бік місцевих органів влади, яким надається можливість самостійно виробляти і

³³ Межевич Н.М. Конкурентные преимущества как стартовое условие. с. 6-7. регионального развития. [Электронный ресурс] / Н.М.Межевич. – Режим доступа: <http://www.dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/7.htm>

³⁴ Ларина Н.И. Мировой опыт региональной политики. Новосибирск, 1996. с. 5.

³⁵ Кристофер П., Брайен Л., Лесли Д. Словарь по экономике. Спб, 1998. с. 479.

здійснювати політику розвитку³⁶. Це означає в тому числі і перерозподіл ресурсів на користь більш дрібних адміністративно-територіальних одиниць, агломерацій та органів місцевого самоврядування. Тут спостерігається характерний перехід від адміністрування до менеджменту, що в свою чергу зумовлено зростанням інституціоналізації суспільства. Найважливішою рисою сучасної економічної політики є орієнтація на залучення внутрішнього потенціалу розвитку та вдосконалення «людських ресурсів». Тому однією з ключових характеристик регіональної політики є її соціальна спрямованість і зв'язок з демократичними традиціями та інститутами громадянського суспільства

Отже, регіональна політика економічно розвинених країн Заходу все більше орієнтується на розвиток людського потенціалу та інфраструктури, причому не стільки базової (гострота цієї проблеми значною мірою знята за попередній період), скільки бізнес-інфраструктури, включаючи телекомунікаційні мережі, доступ на фінансових ринків, найм робочої сили і т.п. Важливе місце відводиться пошуку механізму взаємодії держави і бізнесу, нових форм надання державою своїх послуг.

Початок регіональній політиці в плановій економіці покладено приблизно тоді ж, коли і в Західній Європі – у другій половині 20-х років ХХ століття, з першими структурними перетвореннями в економіці. Стратегія індустріалізації передбачала різкий підйом ролі і потенціалу національних республік, а також східних околиць при опорі на старі промислові райони. Засоби для прискореної індустріалізації надходили з сільського і лісового господарства та гірничодобувної промисловості. Адміністративно-територіальний поділ допомагав налагодити управління процесом індустріалізації та відповідну систему адміністративного контролю³⁷.

Суспільство та господарство країни до середини 50-х років поділялися на три головні сфери: промисловість, сільське господарство і «ГУЛАГ»³⁸. Територіально це вилилося у виділення

³⁶ Беляков Д.Е. Развитие социально-экономического потенциала регионов в условиях рыночной экономики: диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / Д.Е.Беляков; Министерство экономического развития и торговли Российской Федерации. - М., 2001. - 166с. - с. 105. - Режим доступа:https://e.mail.ru/attachviewer/?id=1366906398000001010&_av=1366906398000001010%3B0%3B2&x

³⁷ Беляков Д.Е. Пространство власти: динамика административно-территориального устройства и системы управления хозяйством // Регионология, № 3, 1997, с. 57-68

³⁸ ГУЛАГ – *аббревіатура* - Головне Управління лагерей.

відповідних одиниць управління: міст (для управління промисловістю), адміністративно-територіальних підрозділів (область – район – сільрада) для управління сільським господарством, територіально-виробничих комплексів (в основному для новоосвоюваних територій) «Дальбуд», «БАМпроект» та ін. Командно-адміністративна система, що склалася в народному господарстві, забезпечувала реальну можливість проводити вилучення і перерозподіл ресурсів позаекономічними методами, що для потреб форсованого розвитку промисловості та й сільського господарства виявилось досить ефективним, дозволяючи владі відносно успішно керувати економікою адміністративними методами.

Концепція пріоритетного розвитку галузей групи «А» (важка промисловість) за рахунок викачування ресурсів із сільського господарства та легкої промисловості (група «В») була прийнята одночасно з розробкою системи територіального управління та відповідної регіональної стратегії. Переміщення промислових центрів з розвинених старих районів у нерозвинені відбувалося за двома напрямками і відповідно переслідувало дві групи цілей.

По-перше, військово-стратегічні та економічні інтереси диктували необхідність розширення географічної площі економічної діяльності і початок розробки нових родовищ корисних копалин, що вело до зсуву промисловості і населення в неосвоєні і малонаселені території Сибіру, Півночі та Далекого Сходу. По-друге, нагальна потреба вирівняти рівень соціально-економічного розвитку в масштабі країни, вимагала приділити особливу увагу відсталим районам Закавказзя і Середньої Азії.

Показовою рисою регіонального розвитку стало утворення великих науково-виробничих центрів, багато з яких групувалися навколо Московської агломерації, а найперші увійшли в сучасну межу міста. У 30-ті роки це була авіаційна промисловість, у 40-50-ті – ядерні і космічні центри (Арзамас-16, Калінінград), в 60-80-ті – електроніка та біотехнологія (Зеленоград, Оболенск). У чомусь ці «наукові містечка» передбачили ідею західних технополісів, але стати «полюсами зростання» для всієї економіки так і не змогли, залишившись закритими структурами в системі військово-промислового комплексу.

Регіональна політика проводилася за рахунок коштів держбюджету у відсталих або освоюваних районах. Іншим засобом було фінансування соціального розвитку у формі прямих дотацій місцевих і республіканських бюджетів або за рахунок гнучкості нормативних відрахувань від регулюючих дохідних джерел до місцевих і

республіканських бюджетів. До 1989 року до регулюючих належали податок з обороту, податки з населення і прибуток підприємств вищестоящого підпорядкування, з 1990 року – головним чином податок з обороту.

Однією з особливостей економічної політики було те, що основні інвестиції на соціальний розвиток йшли не безпосередньо з централізованих державних джерел, а пов'язувалися з фінансуванням промислового будівництва в загальному кошторисі споруджуваних підприємств через галузеві міністерства. Наприклад, на рівні міст у віданні місцевих Рад знаходилося тільки 20-30% капітальних вкладень у невиробничу сферу³⁹. Тому очевидною була суперечлива тенденція: з одного боку, спостерігався перекид у розподілі ресурсів на користь промислового будівництва (на шкоду соціальним об'єктам і житловому будівництву), а з іншого боку, місцева влада всіляко прагнула залучити на свою територію підприємства з великим обсягом нового будівництва, щоб було більше можливостей включити до кошторису і домогтися фінансування соціальної інфраструктури.

Для регулювання процесу розселення та міграції населення практично єдиним важелем залишалися територіальні надбавки до ставки заробітної плати в регіонах Півночі, Сибіру та Далекого Сходу, які встановлювалися централізовано і не залежали від показників роботи конкретних підприємств. Депресія старих промислових районів викликала відповідну реакцію. Майже одночасно приймаються дві найбільші (загалом альтернативні і різноспрямовані) регіональні програми з розвитку Нечорноземної зони РРФСР⁴⁰ та будівництва БАМу⁴¹. Регіональна політика в ці роки відповідала розміщенню продуктивних сил і ґрунтувалася на концепції територіального поділу праці. Галузевий і територіальний підхід у тих умовах як би зливався і навіть реформа кінця 50-х років і перехід до територіального принципу управління за участю раднаргоспів кардинально нічого не міняв, бо всередині раднаргоспів діяла колишня галузева система⁴². Така ситуація зберігалася до 60-х років.

Згодом поряд з економічним принципом, істотну роль починають відігравати соціальні фактори: населення, урбанізація, розселення.

³⁹ Дмитревский Ю.Д. Методы количественной оценки природных и трудовых ресурсов. Л., 1980, с. 89.

⁴⁰ РРФСР – *аббревіатура* – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка.

⁴¹ БАМ – *аббревіатура* – Байкало-Амурська магістраль.

⁴² Беляков Д.Е. Пространство власти: динамика административно-территориального устройства и системы управления хозяйством // Регионология, № 3, 1997. с. 57-68.

Вони серйозним чином впливають на суспільний поділ праці і територіальну організацію економіки у формі «агломераційного ефекту», що знаходить своє теоретичне обґрунтування у формуванні принципу «комплексності» функціонування територіальних систем. Концепція територіального поділу праці вдосконалюється і в новій якості з'являється як теорія територіальної організації виробництва в економічній географії та в територіальному аспекті теорії ефективності суспільного виробництва.

Важливу роль в історії регіональної політики відіграло програмно-цільове планування. Програмно-цільове планування було спрямоване на вирішення проблем територіального розвитку. Його застосування пов'язане з розробкою державного плану електрифікації Росії. План виходив з першочергового завдання розвитку енергетики, а потім на її основі машинобудування, чорної і кольорової металургії, транспорту, сільського господарства та інших галузей народного господарства. Перша п'ятирічка – початок реалізації цільових програм, найважливішою з яких стала програма створення вугільно-металургійної бази на сході країни і програма будівництва нової нафтової бази між Волгою та Уралом (другий Баку). Також цільовий характер мали програми економічного розвитку у воєнний і післявоєнний періоди.

Система передпланових та планових розробок і документів, що сформувалася в 60-80-ті роки, включала в себе регіональну комплексну програму науково-технічного прогресу на 20 років, концепцію економічного і соціального розвитку регіону на 20 років, територіальну схему розвитку і розміщення продуктивних сил на 15 років, систему регіональних цільових комплексних програм, територіально-галузеву програму інтенсифікації економіки.

Установка на вирівнювання економічних показників територій суперечила галузевій структурі народногосподарського відтворення і вимагала чіткого розмежування галузевих і територіальних рівнів у плануванні та управлінні. Вона вимагала пошуку такої територіально-відтворювальної структури господарства, в якій дану суперечність можна було б зняти завдяки оптимізації за певним критерієм. Теоретичне обґрунтування розмежування галузевих і територіальних принципів у плануванні та управлінні було здійснено в ході наукової дискусії 1972-1977 рр.⁴³, але практичних наслідків воно не мало,

⁴³ Богачёв В.Н. О функциях районного звена хозяйственного управления // Методология системного анализа регионального развития и управления. Сб. трудов ВНИИСИ, М., 1980. с. 70

оскільки планова економіка завжди керувалася як єдиний механізм, розмежування якого на регіональні підсистеми в житті виявилось завданням нездійсненим.

У 80-ті роки став проявлятися інерційний, компенсуючий характер регіональної політики з боку центру. Економічна політика на місцях істотно стримувалася відомчим розподілом ресурсів, а форми її жорстко регламентувалися ідеологічними установками. У результаті «...активна роль регіонів реалізовувалася слабо. Регіональна економічна та науково-технічні політики зводилися, по суті, до підтримки республіками, краями і областями відомчих рішень про нове будівництво. Всі типи ресурсів і моделі розвитку, що не укладаються в рамках цієї стратегії, ігнорувалися, а соціальні питання часто розглядалися через призму кадрових потреб екстенсивного розвитку виробництва»⁴⁴. Загалом можна констатувати, що соціально-економічна політика на місцях практично була відсутня і зводилась до питань оперативного управління діяльністю нечисленних підвідомчих підприємств і комунального господарства.

Підводячи підсумки і даючи оцінку результатам регіональної політики можна дійти певних висновків. Регіональна політика в умовах планової економічної системи здійснювалася у специфічній формі: у вигляді національної політики і політики «розміщення продуктивних сил». Хоча мета такої політики формулювалася неявно, однак, це не заважає виділенню у ній двох етапів:

1. У 20-50-ті роки проводилася стратегія поляризованого розвитку з урахуванням військово-стратегічних інтересів («заглиблення» промислової бази на схід і реалізація концепції «наздоганяючого розвитку» із створенням низки нових галузей, необхідних для оборони). Ніякого вирівнювання соціального розвитку тут не переслідувалося (точніше передбачалося, що зростання виробництва автоматично підніме рівень життя).

2. Починаючи з 60-х років, у радянській регіональній політиці спостерігається еволюція в бік соціального аспекту за рахунок перекачування коштів з більш розвинених районів у менш розвинені. Крім того «зсув на схід» послужив джерелом вирівнювання та фінансування соціальних програм (роль тюменської нафти в економічному розвитку загальноновизнана). У цьому сенсі в 60-70-ті роки регіональна політика йшла в одному напрямку із західною, хоча

⁴⁴ Комплексная программа научно-технического прогресса СССР на 1991-2010 годы. Раздел 4. Региональные проблемы научно-технического прогресса. М., 1988. – с. 4.

рівень життя і можливості його вирівнювання були природно нижчими⁴⁵. Однак, при всіх особливостях механізму радянської регіональної політики тон у ній завжди задавав розвиток продуктивних сил і галузей групи «А». Інші напрямки розвитку залишалися лише у підлеглому становищі.

⁴⁵ Беляков Д.Е. Развитие социально-экономического потенциала регионов в условиях рыночной экономики: диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / Д.Е.Беляков; Министерство экономического развития и торговли Российской Федерации. - М., 2001. – 166с. – Режим доступа:https://e.mail.ru/attachesviewer/?id=13669063980000001010&_av=13669063980000001010%3B0%3B2&x с. 112.